

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018, p. 811-827

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14571

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Zübeyir OVACIK - Dr. Ahmet VURGUN

This article was checked by iThenticate.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AHLAK GÖRÜŞÜ: AŞK AHLAKI

Nurten KİRİŞ YILMAZ*

ÖZET

Ülkemizde yetişmiş önemli bir düşünür olan Hilmi Ziya Ülken 1901-1974 yılları arasında yaşamıştır. Bu yıllar hem ülke koşulları hem de dünya açısından pek çok olaya şahit olmuştur. Padişah yönetimi, ayaklanmalar, Birinci Dünya Savaşı gibi önemli vakaların olduğu bir dönemde yaşayıp ülkenin vaziyetine kayıtsız kalmayan Ülken bu anlamda mümtaz bir şahsiyettir. O, yaşadığı dönem boyunca Türkiye'nin çağdaşlaşması, medeniyetimizin gelişmesi, insanımızın kültürünün artması, eğitim kurumlarımızın işleyişinin değişmesi gibi pek çok konuda katkı sağlamaya çalışmıştır. Ülken, eğitim alanından sosyolojiye, felsefeden ahlaka pek çok konuda çalışmalar yapmış, dersler vermiş ve bunları günümüze ölümsüz eserler olarak bırakmıştır. Dönem koşullarını ele alan, inceleyen, eleştiren ve fikir üreten pek çok derginin yazılması, basılması ve yayınlanmasında çok büyük katkıları olmuştur. Çok üretken bir aydın olan Ülken'in bütün eserlerini tek bir çalışmada ele alıp değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple biz bu çalışmamızda onun ahlak görüşünü ifade ettiği *Aşk Ahlakı* kitabından hareket ederek, geliştirdiği ahlak felsefesini ortaya koymaya çalıştık. Ona göre, bir ahlaktan bahsedecek olursak bu yalnız aşk ahlakı olabilir. *Aşk Ahlakı* ise, bir hedefte sona ermeyen; tatmin, haz ya da faydaya dayanmayan sadece bir tutkuyla, ihtirasla ortaya konan bir ülküdür. Bu ülkü sadece ona inanan ve peşine cüretkar bir şekilde düşen insan sayesinde gerçekleşecektir. İnsan bu nedenle alemin en önemli yapısıdır. Çünkü ancak insan, dışardan hiçbir etki olmaksızın bu ihtirasın peşine cüretkâr bir biçimde düştüğünde aşk ahlakına ulaşacak ve aşk ahlakına ulaşan insan kâmileşecek yani insanlaşma basamağına yükselecektir.

Anahtar Kelimeler: Aşk Ahlakı, İhtiras, Ahlak, Hilmi Ziya Ülken.

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-posta: nurtenkiris@sdu.edu.tr

---

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'S THE VIEW OF ETHICS: *ETHICS OF LOVE*

ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken, an important thinker intellectual who grew up in our country, lived between 1901-1974. These years have witnessed many events. He is a distinguished person who is not indifferent to the state of the country, although he lived in a period in which many important events such as royalty, rebellions, First World War occurred. During the period he lived, has tried to contribute on many issues such as the modernization of Turkey, the development of our civilization, the rise of the culture of our people, a change in the operation of our educational institutions. He has studied on many subjects from education to sociology, philosophy to morality, and has given lectures and left them as immortal works. He has contributed greatly to the writing, printing and publishing of many journals. Of course, it is not possible to evaluate all the works of Ülken in a single study. For this reason, in this study, we attempted to reveal the moral philosophy that he developed in the light of his *Ethics of Love* book, in which he expressed his moral view. To him, a morality could only be love ethics. The *Ethics of Love* is passion that does not end on a target, it does not rely on satisfaction, pleasure, or benefit. As human beings pursue his passion, they become perfect human being and rise to the stage of humanization.

STRUCTURED ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) was an intellectual born in Istanbul. He was born in the last period of the Ottoman Empire and the period of his childhood and his youth coincided with the years of struggle with important events not only for the land he lives in, but for the whole world. He witnessed the II. Abdülhamit period, the declaration of the Constitutional Monarchy, the Balkan Wars and the First World War, the collapse of the Empire and the establishment of the Republic and he did not content with remote monitoring, moreover he was on the move personally. Ülken is known for his diligence and versatility. Today, he has many works left from him. While preparing some of his works as a lecture note to help with the lessons, it is claimed that he wrote some of his works to create bibliography on the subjects he will write himself. At the same time, he carried out magazine publishing activities and published twelve Anatolian magazine in the form of manuscripts. In addition, he have been added some magazines to the world of thought such as Dergâh, Mihrab and Anadolu. In other words, beside science, technology or military fields, Ülken has done his best for the development of Turkish civilization and strived to raise the cultural level of the people by putting human activities in the foreground. For this reason, the book *Ethics of Love* has been dealt which we will discuss in our work and which expresses his views on morality. The Book of *Ethics of Love*, published in 1931, was handled with in a painful period that coincided with the last years of the

Ottoman Empire and the first years of the Republic. Therefore, it aims to fight the current problems.

Ülken enters into the *Ethics of Love*, starting from man. In the first part of his book, in a way that reminds Rousseau, he states that man wakes up in chains; but by breaking of these chains one by one by his own efforts, he gains his own freedom against great efforts and sacrifices, and by saying this, he reveals that human beings are the presence of effort. As a moral being, man always reveals himself as an act. Morality takes place among people who self-assert themselves. This human being is born in a society and is determined by society and establishes a life there. In order to be a moral being, one must first try to be a person. The person is the one who has goal-oriented behaviour with a great passion. In other words, man will reach the level of truth through the passion of his soul. The morality view of Ülken, which will be achieved only by passion, will always be revealed by the souls seeking truth. His goal is to take action. He has a dynamic sense of morality. There is no place for fear and despair in this morality. He says that by acting in the formation of the universe, mankind will emerge in a formation. So there is nothing predetermined. However, there is a structure to be found by searching. The way that goes to the humanization step is not an easy way. The passenger will suffer on this road. The one who leads him to victory will be to continue in spite of this sufferings. Even, he will love the pain. This is a feeling of eternity.

Ülken's morality is independent from the elements such as customs, traditions and culture. Ülken makes the most important emphasis for the *Ethics of Love* as following. According to him, the morality of passion is unchanged with time and space and not depend on customs and traditions. The ethics of love is ethics based on the absolute commandments and the power of the soul, which is not slaves to pleasure and satisfaction, and do not submit to any orders from external or secrets. It's the moral of humanity. As it is seen, its occurrence is based on a passion. There is no other practice here. Neither benefit nor pleasure, nor homework, nor happiness is the mainstay of moral life. The mainstay of moral life is to connect only the soul with passion.

This man, who will reveal morality for Ülken, consists of soul and body. He attaches the same importance to these two, and emphasizes the need to embrace man as a whole. On the one hand only the spiritual views, on the other hand only materialist views, divided the man into two pieces. This man had lost himself while he is dealing, trying to find and understand with the other half. He lost what he was and the ideal of humanity. Ülken reconsiders the separated person from the other half, and he reveals that it is neither the soul and nor matter. From this point of view, he places the united person in the center of morality. Man, as a small copy of the realm is the only creature who can develop himself in every sense. Therefore, he must return to himself as a moral being and act upon his ambitions.

The main goal of Ülken is to mature the passion. According to him, the passion that is matured is the love that has laid at the heart of his morality. According to this, the morality of the people which suppress the soul of the human being and which does not submit to human's desires and wishes, eliminates the main reason of human actions. The body direction of a person is rejecting the needs of its

organs and leaving the soul in pain. From his point of view, if well behaved is expressed in the sense that the gain of selfness will be earned by chaining the desires and wishes of the soul or body, this is wrong. Instead, the selfness will be manifested exactly from the desires. Moral does not depend on reasons such as fear, hope, commandment, homework, pleasure, benefit, emotion and ascetic morality which praise to resist and suffer. Ülken opposes all of these moral arguments. Because he does not reveal the human being as a soul who bow to the inevitable and desperate and also who does not know what to do. For him, man is always open to change and formation. He is the one who is willing to unite with eternal love. For this, he is always in action. He unites with the universe, becomes identical, and makes his nature and spirit appropriate. He is a disclaimer, and the one who sacrifices his soul. This being only lusts and pursues his passion and reaches the *Ethics of Love*. There are also varieties of passion for Ülken. Over the passions that he deals, such as the passion of truth, the passion for work and the passion of openness, he almost examined the soul by making it material.

Man, who has achieved the *Ethics of Love* for Ülken, is eased. He is indifferent from the past and the future, from today and tomorrow, from the idea of 'they talk about me'. He was saved from his pride and hope and eliminated his expectation. He was almost cut off from the earth and abandoned. But this break is not a break with the pursuit of the truth, but it has being abandoned of everything that ties him up and prevents him from becoming an ethical being. He devoted himself to the path of being savant by getting rid of the pains, joy, hope, pleasure and sorrow of daily life. There is no place left in the darkness in his life, he is almost transparent.

For those who achieve this desire to cleanse the soul, there are only targets. The goals of morality are open to every human being. He will have a purified soul first, not for the idea 'they talk about me', but with the will to reach the true truth, he will try to be careless, and will rid himself of all his fears, expectation, pleasure, grief and suffering. Once hereaches here, he'll now have to step through the individual goals, just as he step up a ladder, focusing on his goals. There are five target stairs for Ülken. These are; unity, self-sufficiency, silence, stages and justice.

At the end of our study on the book named *Ethics of Love* of Ülken, it can be seen that Ülken has not only reveals a moral view but also reveals a view of justice, view of individual and society, and he also has developed political philosophy from this point of view. Starting from view of moral of human being, he first eliminated the ancient problem of soul and body separation. Then, from 'Me' to 'Us', from the individual to the society, he has dealt with everything from the art of administration to the process of perfect human being of the ruled ones. As we mentioned at the beginning of our study, Ülken is an important intellectual. He has produced ideas in every field, but especially his idea of existence and his view of Moral, in which he dealt with the stages of humanization or becoming a perfect human being is quite interesting, while the reasons of the conditions of the period and belief is considered.

Keywords: *Ethics of Love*, Passion, Moral, Hilmi Ziya Ülken.

GİRİŞ

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), İstanbul'da dünyaya gelmiş bir münevverdir. O, Osmanlı Devleti'nin son döneminde dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik dönemi yalnız yaşadığı topraklar için değil tüm dünya için önemli olaylarla mücadele yıllarına denk düşmüştür. II. Abdülhamit dönemini, II. Meşrutiyet'in ilanını, Balkan Savaşlarını ve Birinci Dünya Savaşını bizzat yaşamış, İmparatorluğun yıkılışına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahit olmuş ve uzaktan izlemeyle yetinmeyip, aktif bir şekilde rol almıştır.

Ülken'in yaşadığı döneme sığdırdığı eserlerinin sayısının çok olmasından dolayı tüm çalışmalarını derleyerek ele almak oldukça zor bir iştir. Onun için sadece bir sosyolog, hukukçu, siyasetçi, edebiyatçı ve felsefecidir demek bile eksiktir. Bulut'un aktardığına göre Ülken, lise yıllarında bir öğrenciyken bile Anadoluculuk akımı içerisinde yer almış ve Anadolu'yu kurtarmayı hedef edinen örgütsel faaliyetlerde bulunmuştur. Bunların yanı sıra el yazması şeklinde on iki sayı Anadolu dergisi çıkarmış, bunun dışında Dergâh, Mihrab ve Anadolu Mecmuası dergilerinde Anadolu kültürü üzerine yazıları yayınlanmıştır. Meslek hayatına öğretmen olarak başlamış ve felsefe, mantık, sosyoloji, ahlak, coğrafya gibi dersler vermiştir. Bizzat Atatürk'ün isteğiyle Almanya'ya gönderilmiş, dönüşünde İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış ve emekliliğine kadar ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ders vermiştir (Bulut, 2012: 123-124).

Ülken, etrafında çalışkanlığı ve çok yönlülüğü ile nam salmıştır. Günümüzde kendisinden kalan çok sayıda eseri bulunmaktadır. Eserlerinin bir kısmını ders notu şeklinde derslere yardımcı olacak şekilde hazırlarken, bir kısım eserini kendi yazacağı konulara kaynakça oluşturmak için yazdığı iddia edilmektedir. Eşinin aktardığına göre öylesine çalışma şevkiyle doludur ki ölüm döşeğindeyken bile bitirmek istediği kitaplarına çalışma arzusuyla ayağa kalkmaya çalışmıştır. Ülken'in 75 adet kitabı, romanları, çok sayıda Fransızca makale ve tebliği ve yine yaklaşık 200 adet civarında Türkçe makale ve tebliği bulunmaktadır. Ülken felsefe, sosyoloji ve psikoloji alanında eserler vermiştir. Ayrıca yazdığı romanlar vardır. Sanay Ülken'in kitap ve makalelerini şöyle sıralamıştır (Sanay, 2012: 293):

Kitapları: Umumi Ruhیات (İstanbul 1928), Felsefe Dersleri (Metafizik): Bilgi ve Vücut Nazariyeleri (İstanbul 1928), Umumî İctimaiyat (İstanbul 1931), Aşk Ahlakı (İstanbul 1931, 1958; gözden geçirilmiş ilâveli ve sadeleştirilmiş baskısı, Ankara 1971, İstanbul 1981), Türk Tefekkür Tarihi (I-II, İstanbul 1932-1933), Türk Filozofları Antolojisi (I, İstanbul 1935), Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü (İstanbul 1935), Yirminci Asır Filozofları (İstanbul 1936), İctimai Doktrinler Tarihi (İstanbul 1941), İbn Haldun (İstanbul 1940, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile birlikte), Ziya Gökalp (İstanbul 1942), Mantık Tarihi (İstanbul 1942), Dinî Sosyoloji (İstanbul 1943), Sosyoloji (Umumi İctimaiyat'ın 2. baskısı, İstanbul 1943), Yahudi Meselesi (İstanbul 1944), İslâm Düşüncesi (İstanbul 1946), Ahlâk (İstanbul 1946), İslâm Medeniyetinde Tercümelemler ve Tesirleri (Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü adlı kitabın genişletilmiş baskısı, İstanbul 1947), Millet ve Tarih Şuuru (İstanbul 1948, 1976), Tarihî Maddeciliğe Reddiye (İstanbul 1951, 1963, 1981), İslâm Düşüncesi I: İslâm Düşüncesine Giriş (İstanbul 1954), Sosyoloji Problemleri (İstanbul 1955), Dünyada ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları (İstanbul 1956), Veraset ve Cemiyet (İstanbul 1957), Felsefeye Giriş I (Ankara 1957, 1963), İslâm Düşüncesi II: İslâm Felsefesi Tarihi (İstanbul 1957), Felsefeye Giriş II (Ankara 1958), Siyasî Partiler ve Sosyalizm (İstanbul 1963), Bilgi ve Değer (Ankara 1965), Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (II, İstanbul 1966), Eğitim Felsefesi (Ankara 1967), İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri: Eski Yunandan Çağdaş Düşünceye Doğru (Ankara 1967; Konya, ts. [Selçuk Yayını]), Varlık ve Oluş (Ankara 1968), İlim Felsefesi I (Ankara 1969), Sosyoloji Sözlüğü (İstanbul 1970), Toplum Yapısı ve Soya Çekme (Veraset ve Cemiyet'in değişik baskısı, İstanbul 1972), Genel Felsefe Dersleri (Ankara 1972), İnsanî Vatanperverlik (İstanbul 1933, İnsanî Vatanseverlik adıyla, İstanbul 2007).

Makaleleri: "Heyecan Hakkında" (Felsefe ve İctimaiyat Dergisi, I/2 [İstanbul 1927], s. 81-101); "Cemiyet ve Marazi Şuur" (Felsefe Yıllığı, I [İstanbul 1932], s. 23-128); "Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü" (Sosyoloji Dergisi, I/1 [İstanbul 1942], s. 3-168); "İctimai Araştırmalar"

(a.g.e., I/1, s. 271-321); “Hukuk Sosyolojisinin Unsurları” (G. Gurwitch’den tercüme, a.g.e., I/1, s. 105-170); “İktisadi Sosyoloji” (a.g.e., III [İstanbul 1945-1946], s. 3-103); “Sanat, Düşünce ve İctimai Bünye” (a.g.e., XIII-XIV [İstanbul 1959], s.1-35); “İptidailerde İctimai Bünye ve Din” (a.g.e., s. 26-57). Bazı romanlar da yazan Hilmi Ziya Ülken, Kıvâmüddin Burslan ile birlikte Fârâbî’nin birçok risâlesini Türkçe’ye çevirmiştir (DİA, XII, 158-159).

Ülken şüphesiz ülkemiz adına düşünce ve kültür dünyasının önemli isimlerindedir. Ülkemizde özellikle sosyal ve beşeri alanların ilerlemesine çok büyük katkı sağladığı dikkate değerdir. Cihan’ın aktardığına göre,

Ülken, felsefenin yanında özellikle sosyoloji alanında da yaptığı çalışmalarıyla Türk Sosyoloji Tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim onun gösterdiği çabalarla Türk Sosyoloji Cemiyeti kurulmuştur. Felsefe ve sosyoloji çalışmalarının dışında Hilmi Ziya Ülken, sosyal antropoloji, estetik, mantık, tarih, eğitim, roman ve şiir gibi alanlarda da çalışmaları olmuştur. Hatta birçok şeyin ilk örneklerine Ülken’de rastlamak mümkündür. Örneğin “İnsan Meddücezi” başlığı ile seri halinde yayınladığı romanlar batı tipindeki eserlerin bizdeki ilk örnekleri sayılır. Bu bağlamda insana ilişkin her bilgi alanı Ülken’in ilgisini çekmiştir diyebiliriz. O, bir yandan İslam felsefesi üzerinde çalışmalarını sürdürürken bir yandan da 1940’ların gözde filmi “Rüzgâr Gibi Geçti”yi tercüme etmiş, resim sergileri açmış, şiir ve romanlar yazmış ve çeşitli bilimsel toplantılara katılmış, uluslararası bilimsel toplantılarda fikirlerini dile getirmiştir (Cihan, 2015: 132).

73 yıllık ömrü boyunca her daim kendisini geliştirmeye gayret etmiş olan Ülken’in bu nedenle bazı görüşleri sonradan değişmiştir. İlk yazdığı eserlerdeki bazı düşüncelerini sonrasında eleştirmiş ya da tamamen revize etmiştir. Vural bahsini ettiğimiz bu hususta şu örneği vererek açıklama yapar (Vural, 2011: 524):

Ülken, *Aşk Ahlakı* (Halka Rağmen Halk İçin Kitap) (1931) adlı eserinde ise, “Arif için tabiatın başka tapacak, aşktan başka kanun yoktur” diyerek tabiatçı görüşte en uç noktaya giderken; *Felsefeye Giriş II* (1957)’de tabiatçılık gayretlerinin boşuna olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ülken’in farklı düşünceleri uzlaştırmaya çalışmasının ya da bir zamanlar benimsediği düşüncelerin tam aksini savunmasının en büyük nedeni, yeni bireşimlere ulaşmak tutkusudur.”

Takış ise bu kadar üretken bir yazar için şu yorumda bulunur (Takış, 2000: 88):

Ülken’in bir yaşamın tüm boşluklarını doldururcasına devasa yapıtlar ortaya koymuş olması, öncelikle bu yapıtların ne denli özgün olduğu sorusunu akla getirir. İtiraf edilebilir ki ansiklopedik betimleme merakı onu bir özgünlük tehlikesiyle yüz yüze bırakmıştır. Ancak Türk düşünce tarihinde Hilmi Ziya Ülken’e gelinceye kadar sosyal bilimlerin boşluğu sistematik bir bilgi eksikliğini taşıyordu. O, felsefe, sosyoloji, mantık, İslam ve Türk Düşüncesi gibi konuların tarihlerini yazmaya giriştiğinde özellikle bu eksikliği giderme ihtiyacıydı.

Yani Ülken, Türk medeniyetinin gelişmesi için elinden gelenin fazlasını yapmış ve bilim, teknoloji ya da askeri alanların dışında beşeri alanı ön plana çıkararak halkın kültür seviyesini yükseltmeye gayret etmiştir. Çalışmamızda ele alacağımız ahlak üzerine görüşlerini dile getirdiği *Aşk Ahlakı* kitabı da böyle bir sebeple ele alınmıştır. 1931 yılında basılan *Aşk Ahlakı* kitabı sancılı bir süreçte ele alınmıştır. Bu nedenle mevcut sorunlarla mücadele amacını da gütmektedir. Takış’a göre Ülken, “1930’lu yıllarda dünya ölçeğindeki kriz karşısında insanın bunalım ve şaşkınlığını giderebilmek için *Aşk Ahlakı* ve *İnsani Vatanseverlik* yapıtları eylem ve ahlak sorununu gündeme getiriyordu.” (Takış, 2000: 93) Bu sebeple büyük bir öneme sahiptir. Bu kitap en temelde üç bölümden, önsözler ve açıklama kısmından oluşmaktadır. İlk bölümde İnsan (Ruh ve Beden) Meselesi, İkinci bölümde Ahlak (Eylem) Meselesi, Üçüncü bölümde ise Siyaset Meselesine değinen Ülken, ahlak ile siyaseti bir noktada birleştirmektedir. Ülken *Aşk Ahlakı* kitabında bir ideal belirleyip ona ulaşmak için çabalamayacağı övse de, ütopyik ya da asla ulaşılamayacak ülküler koyma derdinde değildir. O, kitapta bahsi geçen hususların toplumlar içinde gerçekleşebileceğine ilişkin inanca

sahiptir. Bu sebeple o, bir aydın olarak, adeta bir yol haritası çizmiş ve muasırlaşmak için bu yolun takip edilmesi gerektiğini göstermeye çalışmıştır.

Öte yandan Ülken öğrenme konusunda tutkulu bir insandır, tutkularının peşinden gider ve tutkuların peşinden gidilmesi hususunda da özellikle ikaz eder. Bu ikazı en iyi ifade ettiği eser ise yine *Aşk Ahlakı* kitabıdır. Aşk ve ihtiras bir insani duygu durumunu ifade eden hatta belki pek çok kişiye romantik gelen kavramlardır. Oysa Ülken ahlak teorisini böyle bir ihtirasa ya da aşka bağlar. Okur için bu kitap incelenene kadar aşk, ihtiras, tutku gibi kavramlarla kurulmuş olmasından dolayı aşk üzerine oluşturulan bu ahlak, bir çeşit duygu ahlakı gibi bir izlenim uyandıracaktır. İşte bu çalışma gerçekte Ülken'in yapmak istediği bir 'duygu ahlakı' mıdır? sorusundan hareketle ortaya konulmuştur. Bu noktada karşımıza iki soru çıkmaktadır: Ülken bir romantik gibi aşk üzerine bir görüş mü ortaya koymaya çalışmıştır? Yoksa aşkın en önemli kavramlarını alıp kullanarak bir ahlak felsefesi mi ortaya koymaya çalışmıştır? Bu sorulara vereceğimiz cevabı yanlış anlaşılmanın ve beklentilerin önüne geçmek adına baştan vermek faydalı olacaktır. Ülken *Aşk Ahlakı* eserinde ihtiras, tutku, bencillik, korku, gurur gibi aşka ve yaşama dair kavramları ele alarak, onlardan yararlanarak, insani alanı açıklamaya ve ahlak (eylem) meselesi üzerinde durmaya çalışmıştır.

Ülken ahlakı, onun zamanına kadar ortaya konulmuş ahlak anlayışlarından farklı olarak ele almaktadır. Çünkü ahlak dediğimiz şey ona göre, "insanın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimize ait değerlerin toplamıdır"(Ülken, 2016: 21). Oysa günümüze kadar gelen ahlak görüşleri hep bir gerekçe ile ortaya çıkmıştır. Biri salt mutluluğu öngörürken, diğeri ödevi, öteki faydayı ele almıştır. Ülken'in bu konuda tavrı nettir ve metnimiz içerisinde detaylı olarak ele alacağımız üzere o ahlakı, yalnızca o yola gönül veren insanın içinden gelen sonsuz bir şevk olarak ele alacak ve bu görüşe de '*Aşk Ahlakı*' adını verecektir.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AHLAK GÖRÜŞÜ ÜZERİNE BAZI ÖN BELİRLEMELER

Ülken'in fikri çalışmaları ve eserlerini kısaca ele aldıktan sonra ve "*Aşk Ahlakı*" kitabındaki görüşlerine değinmeden önce 'ahlak' üzerine ortaya koyduğu bazı belirlemeleri ele almak yerinde olacaktır. Ülken'in ahlak üzerine görüşlerini bulduğumuz çalışmaları: *Aşk Ahlakı* (1931), *İnsani Vatanseverlik* (1933.), *Ahlak* (1946) ve *Felsefeye Giriş- 2.* kitap (1958) kitaplarında yer almaktadır.

Ülken'e göre, "ahlak felsefesi pratik felsefenin bir kısmıdır" (Ülken, 2016: 13). Klasik felsefede bilmek, etmek (icra etmek) ve yapmak (yaratmak) şeklinde ayrılan üç davranış tarzından hareketle Ülken, ahlak felsefesinin etmek (icra etmek) üzerinde yer alan pratik felsefenin bir kısmı olduğunu ortaya koyar. Yani ahlak felsefesi felsefenin pratik alanının alt dalıdır ve bu noktada ahlakın kendisini bir icra ediciye ihtiyacı vardır. Ahlakı icra edici olarak ortaya konan varlık ise 'insan'dır. İnsanı, onun çevresini, insanlar-arası ilişkiyi ve onun varlıklar arasındaki yerini dahil ederek açıklama yapan Ülken'e göre ahlak, "insanlar-arası münasebetlere ait aşkın (*transcendant*) bir varlık ve değer sahasıdır" (Ülken, 1958: 189). Ahlakı eylemi ortaya koyacak tek varlık da insandır. Çünkü insan diğer varlıklardan derece ya da zeka farkıyla değil, bizzat özsel farkı nedeniyle ayrılır. Bu özsel fark ise insanın değer varlığı olması anlamına gelmektedir. Diğer varlıklarda örneğin hayvanlarda zekanın varlığına ilişkin birtakım kabuller olduğunu söyleyen Ülken (Ülken, 1958: 190) insanı onlardan yetileri aracılığı ile ayıramayacağımızı ifade etmiş olur. İnsanı hayvandan, canlıdan yani organik ve anorganik olandan ayıran özelliği; onun ahlakı varlık olması, değer varlığı olmasıdır. Kılıç bu konuyu şöyle ele alır: "bu sebepten dolayı ahlakı alan, insanın ilişkileri ile sınırlı olmakta, Allah da dahil insan dışında hiçbir varlığın fiil ve davranışının ahlakiliğinden söz edilememektedir" (Kılıç, 2015: 2150). Öte yandan Ülken, "kainat içinde insanın yeri meselesini felsefenin en esaslı konusu sayan akım, şüphe yok ki aşırılığa gitmemiştir. Ne alem; insandan gafil olarak tek başına araştırmalara konu olabilir; ne insan, alemde ayrılarak bir "büyük nusha" gibi ele alınabilir" (Ülken, 1998: 71) diyerek insan ve alemleri birbirinden ayrı düşünülemez şekilde bağlamıştır.

Yani insanın alanı içinde olan her şey -siyaset, iktisat, teknik gibi- ahlakı olan ile bağlantılı olarak ele alınacaktır. Ülken bu hususu şöyle ifade eder (Ülken, 1958: 189):

Hareketlerimiz, düşüncelerimiz, sözlerimiz ve yazılarımız kişiler-arası münasebetler sahasına ait olmaları bakımından mutlaka ahlaki varlık sahası tarafından kuşatılırlar. Onların böyle bir “Kuşatıcı” (*englobant*) ile ilgisizmiş gibi de ele alınmaları mümkündür. Mesela ekonomik veya siyasi neticeleri olan herhangi bir hareket, fikri gaye ile yazılmış herhangi bir yazı veya söylenmiş bir söz sanki ahlaki varlık sahasıyla kuşatılmamış gibi ele alınan bütün hadiseler, mücerrettirler, gerçeklikten mahrumdurlar ve onların gerçek olarak kavranabilmeleri (anlaşılabilimleri) ancak kendi “Kuşatıcı”larıyla, aşkın varlık olan ahlak sahasıyla birlikte göz önüne alınmaları sayesinde mümkün olur.

Eğer insan kendi kendine kaideler koyan, kendini bu kaidelere uymaya mecbur eden, arzularını durduran, hapseden, frenleyen, onların istikametini değiştiren bir varlık, hâsılı, manevi bir varlık olmasaydı onun teknik, iktisadi, siyasi bütün fiil ve hareketlerini ayrı ayrı ele alabilirdik(...)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere ekonomik ya da siyasi yani pratik alanın içine giren diğer tüm alanlar ahlaki alan ile bağlantılıdır. Öte yandan ahlaki eylemi ortaya koyan ‘insan’ı ele alıp inceleyen Ülken, onun üç psikolojik aşamadan geçerek ‘tam hakiki kişiliğe’ kavuştuğunu söyler.

-Birinci aşama, “boşheyecanlılık” (*émotivité*) halidir. Burada “ortaklaşa korkular, heyecanlar ve ilgilerin sonucu olarak onu en tam ifade eden hal zümre içgüdüsüdür. (...) Çocuk, vahşi ve hasta şuurlu kimse “boşheyecanlılık” devresindedir. Onların hissettiği ahlak, “Korku Ahlakı”dır (Ülken, 1998: 155).

-İkinci aşamada insan “direniş” (*resistance*) halindedir. Burada “arzularına ve *impulse*’lerine set çekmesini, eğilimlerine yön vermesini öğrenen insan böylece kendini yeni baştan teşkile başlar. O artık zihni ve intibaklı tepkileri sayesinde çevreden kendine ayırmayı başarmıştır; bu sebeple kişiliğin kuruluşunda en önemli aşama, direnmedir denebilir.” Burada “Ümit Ahlakı” ve “Gurur Ahlakı” devrededir(Ülken, 1998: 156-157).

-Üçüncü aşama “İhtiras” (*passion*) aşamasıdır. “(...) İhtiras haline yükselen insan tam ve hakiki bir kişiliktir. Zengin ve eğitimden geçmiş olan iç hayatını hakim bir eğilim üzerinde toplayarak faal ve yaratıcı olmasını bilen erişkin psikolojisi ile; (...) tam ve hakiki kişilik” kurulur. Bu aşamanın ahlakı ise yalnızca “Aşk Ahlakı” olacaktır (Ülken, 1998: 157-158).

Ülken için insan, psikolojik bir varlık olarak adeta çevresinden içine döner ve orada bizzat kendi çabasıyla kişilik, insanlaşma ya da kamilleşme dediğimiz o yetkin basamağa gelir. Bu noktada şunu vurgulamakta fayda vardır: Ülken için ahlak ilk olarak insanlar-arası münasebeti ortaya çıkacaktır. İkinci olarak da aşkın (*transcendant*) olacaktır(Ülken, 1958: 189). Yani insanlar-arası münasebet ile başlayan ahlaki eylem sadece orada kalmayacak, ihtiras aşamasına ulaşan insanın gerçekleştireceği aşkın ya da ideal ahlakı da ortaya koyacaktır. Kılıç’ın da ifade ettiği gibi Ülken (Kılıç, 2015: 2149),

İnsanlık ortak paydası olarak gördüğü ahlakiliği (insanın ahlaki özünü); bir taraftan insani hayatı mümkün kılan bir gerçeklik, diğer taraftan da ulaşılması hedeflenen bir ideal olarak düşünmektedir. İnsan bir ahlak varlığı olduğu ya da ahlak insanın özsel niteliği olduğu için, insan hareketleri, düşünceleri, sözleri ve yazılarının hepsi, ahlaki değerlendirmenin konusu olur. Çünkü insanın yapıp ettiği her şey, ahlaki varlık sahası tarafından kuşatılmaktadır.

İnsanın insana güvenmesi, onunla ilişkisi, onunla ortak paylaşım alanları oluşturması ahlakın konusudur. Ahlak tam da bu ilişkilerdeki eylemleri inceler. Ülken de bu görüşü buraya kadar kabul etmektedir ancak onu ayıran asıl kısım buradan sonra başlamaktadır. Çünkü Ülken bu noktada aşkınlığı, kişilerin birbirinden uzak olduğunda da, görmediğinde de ahlakiliğin devamı olarak ele alır. Aşkınlığa, ahlaki varlık diyen Ülken’e göre (Ülken, 1958: 196),

Bu aşkınlık kişilerin birbirlerini görmedikleri, birbirleriyle karşılaşmadıkları yerde de vardır. Kişilerin münasebetlerindeki devamlılık, onların bir düzene bağlı oluşu, kişinin kişiye verdiği sözü tutmaya mecbur oluşu, kişinin kişiden ayrıldığı zamanda dahi ona güvenebileceği hakkında bir kesinliğe sahip oluşu, hâsılı kişilerin birbirine inancı ahlaklılığın vazgeçilmez

şartıdır ve bu şart ancak kişilerarası münasebeti kuşatan manevi ve aşkın bir varlığı kabul etmek ve ona inanmakla mümkündür.

Anlaşılabileceği üzere Ülken ahlakı iki kola ayırır ve bir kol insan ilişkilerine dayanan bir ahlak alanını ele alırken, ikinci kol ahlaki varlığı ele alan ve sadece ona dayanan bir “aşkınlık” durumunu ele almaktadır. İlk aşamada insan ilişkisi açısından ahlak reel-gerçek olan ile bağlantılı ve oradan hareketle ele alınıyorken, ikinci aşama ideal olan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikinci alan, bir ülküdür. Ülken ahlakın aşkınlık aşamasına özellikle önem vererek “ahlaki varlık insan olarak, bizi birbirimize bağlayan, duygudaşlığımıza imkân veren, hangi kültür çevresinde mensup olursak olalım aramızda müşterek tarafların bulunmasını sağlayan varlıktır. Bu varlığa (...) “insanlık” diyorum. İnsanlık, mücerret bir kavram, ulaşılmak istenen bir hedef veya bir utopia değildir” (Ülken, 1958: 195). Aşkın olan ahlaki varlık, insanlaşma basamağına erişen varlık, etten ve kemiktendir. Onu ayıran ne bir sınıfı vardır, ne bir başarısı, ne farklı bir yetisi vardır. Onu ahlaki varlık olmaya götüren “medeni” ya da “vahşi” olması değil, bu uğurda hareket etmesidir. İhtirasına göre hareket eden varlık, ahlaki varlık olarak aşkınlığa yükselecektir. Ülken bu düşüncesine *Aşk Ahlakı* kitabında çok detaylı bir şekilde yer verdiği için çalışmamızın bundan sonraki kısmı bu ahlaki-aşkın varlığın *Aşk Ahlakı* açısından nasıl ele alındığını göstermek üzerine olacaktır.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN ‘AŞK AHLAKI’

Hilmi Ziya Ülken'in *Aşk Ahlakı* adlı eserinden hareketle oluşturacağımız bu çalışma onun başladığı yerden başlar. Onun başladığı yer insandır. Ahlakın da başladığı yer insandır çünkü ahlaki ortaya koyacak, kabul edecek, uyacak ve geliştirecek olan insandır. O, kitabının ilk kısmında Rousseau'yu anımsatacak şekilde “insan zincirler içinde uyanır; fakat kendi çabalarıyla bu zincirleri birer birer kırarak, büyük emekler ve kurbanlar karşılığında hürriyetini kazanır” (Ülken, 2017: XXXIII) der. Yani insan çaba varlığıdır. O, her daim eylemde olarak kendisini ortaya koyar. Ahlak kendisini ortaya koyan insanlar arasında gerçekleşir. Bu insan bir toplumda doğar ve toplum tarafından belirlenerek orada bir yaşam kurar. Ahlak toplumsal hayatı düzenleyen bir mefhumdur. Ancak her toplumun ahlaki bir yapıya sahip olduğu ve içinde bulunan bireylere ahlaki varlık muamelesi yaptığı söylenemez. Ülken, “insanın cemiyet içinde uyanıp zincirlerini kırmasından, uzviyetin cemiyetler çarpışmasından, meyillerin kolektif baskı ile karşılıklı bir etkiler silsilesi doğurmasından, yepyeni bir gerçek olan ruh âlemi ve ruhun hürriyeti meydana gelir. Şu halde ruh, cemiyete göre önceki değil, sonraki bir âlemdir” (Ülken, 2017: XXXIII) diyerek toplum dayatmaları ve toplumsal hayatın öğretilerinin insanın ahlaki bir varlık olmasına yeter koşul olmadığını açıklar. İnsanın ahlaki bir varlık olması için öncelikle kişi olmaya çalışması gerekmektedir. Kişi ise büyük bir ihtiras ile amaca yönelendir. Ülken, ihtiras kelimesinin olumsuz anlamından hareket etmez. O, kelimeye bizzat olumlu bir anlam vererek onun “düşkünlük”, “alışkanlık”, “heyecan” ile bir tutulmasına karşı çıkar (Ülken, 2017: XXXV). Ülken'e göre “ruhun duygu yolunda kudreti ihtiras iledir ve ihtiras tasavvurun fiile geçmesi, aklın irade ile birleşmesi, hayalin yaratıcı hayal gücünü alması demektir. Bu yüzden, ruhun kudreti mutlaka fiile geçecek, eylem (*action*) halinde dünyaya yayılacak, cemiyeti ve tabiatı kendine birer binek atı gibi kullanacaktır” (Ülken, 2017:XXXVI). Yani insan, ruhunun ihtirası sayesinde hakikat seviyesine ulaşacaktır. Ülken'in ancak ihtiras sayesinde ulaşılacak ahlak görüşü bu cümlelerden hareketle başlamaktadır.

Cemiyetin büyük yükü *Aşk Ahlakı*nda olanların omuzlarındadır. En ağır vazifeler ve en fayda gütmeyen işler ona verilecektir. Cüreti, nefsi fedayı, feragati onlardan beklemek hakkımızdır. Hürriyet ve yetki onlara bahşedilecek fakat en büyük sorumluluk yine onların omuzlarına yüklenecektir. (...) Vazife mecbur olmaktır ve mecbur olmak iç kaderin emirlerine bağlanmaktır. İç kader yalnız ihtiras ve aşk olduğu için, aşk ahlakına yükselenlerde tam vazife duygusu var olacaktır (Ülken, 2017:101).

Hilmi Ziya Ülken her daim hakikati arayınız derken hedefi, eyleme geçmektir. Onun dinamik bir ahlak anlayışı vardır. Bu ahlak içinde korkuya ve umutsuzluğa yer yoktur. O, evrenin oluşta

olmasından hareket ederek insanlığın da bir oluşta ortaya çıkacağını söyler. Yani önceden belirlenmiş bir şey yoktur. Ancak aranarak bulunacak bir yapı mevcuttur.

Âlem sürekli değişme ve olmadadır. İnsanlık bu oluşun son haddidir. Size derim ki hak görünende tecelli eder ve insanlık bütün güçlerin meydana çıkışıdır. Bütün tohumların açılmasıdır. Hak, insanda zuhur edecektir; çünkü insan, olan değil, olması gerekendir. Gerçek değil idealdir. İnsanlık, şimdi bu anda yoktur, ancak olmaktadır ve olacaktır. İnsan bir kemal değildir., ancak bir varoluş ve oluştur. (...) (Ülken, 2017: 45).

İnsanlık yolu, kolay bir yol değildir. Yolcu bu yol üzerinde çok büyük cefa çekecektir. Onu zafere ulaştıran ise bu cefalara rağmen yine de devam etmesi olacaktır. Hatta o, bu uğurda cefayı da sevecektir. Bu bir sonsuzluk duygusudur. Ülken insani ahlak için yola çıkmışlara şöyle hitap eder (Ülken, 2017: 60):

Bu kabile, insani ahlaka ulaşmak için ruhunda kudret olanların kafilesidir. Hayat iksiri, onları insanlığa götüren “hakikat ihtirası”dır. Yol sevgisi, onlara sürekli iş zevkini veren “iş ihtirasıdır. Yolculara ümit ve cesaret üfleme, işimizi gücümüzü “çevre” kılan, bizi cemiyete bağlayan tesir etme aşkıdır. Daima yeni menzillere varmak ihtiyacı, iş ve hakikat arayışı sevgimizin asla tükenmemesini sağlayan sonsuzluk duygusudur.

Ülken’in aşk ahlakı toplumdan örf, adet, gelenek, görenek, kültür gibi öğelerden bağımsız olarak vardır. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz üzere ihtiras üzerine oluşturulan ahlak, ahlakın aşkın (*transcendant*) yönüne tekabül etmektedir. Ülken *Aşk Ahlakı* için şu en önemli vurguyu yapar: “ihtiras ahlakı, örf ve adetlere bağlı olmayan, zamanla ve mekânla değişmeyen ahlakıdır. Sevgi ahlakı, menfaate ve tatmine köle olmayan, dıştan veya sırlardan gelen hiçbir emre boyun eğmeyen, yalnız içten gelen mutlak emirlere, ruhun kudretine bağlı olan ahlakıdır. İnsanlık ahlakıdır” (Ülken, 2017: 50). Görüldüğü üzere onun ortaya çıkışı bir tutkuya dayalıdır. Burada başka hiçbir pratik devrede değildir. Ne fayda, ne haz, ne ödev, ne de mutluluk ahlaki yaşamın dayanak noktasıdır. Ahlaki yaşamın dayanak noktası sadece ve sadece ruhun ihtiras ile bağlanmasıdır. Ona göre “ihtirasın gayreti, insanlık için gayrettir. Bütün ülküler (idealler), hedefi insanlık olan bütün büyük eylemler tutkunun ve sevginin (aşkın) eseridirler” (Ülken, 2017: XXXVII). Ülken için temel çaba bu ihtiraslı insanı aramaktır. Bu insanın özellikleri bellidir. O, ihtirası ve aşkı sayesinde “ilmini iman haline koyan, fikri fiille birleştiren, davasının götürdüğü ahlaki ve siyasi neticelere kadar inmek cüretini gösteren insandır” (Ülken, 2017: XXXVII).

Ülken, *Aşk Ahlakı* üzerine olan görüşlerini tamamen insani alandan hareketle ele almıştır. Ahlak alanının, insani eylem alanı olması dolayısıyla bu şaşılacak bir şey değildir. Ancak Ülken’in farkı onun bütün bir sistemi yalnızca insan, insanın doğası ve onun kavramlarından hareketle oluşturmasıdır. Çünkü o insanı, âlemin sanatkârı olarak görmektedir ve bu sanatkâr sanatını ahlaki bir varlık olarak icra etmektedir.

Âlemin mihrakı insandır. Ham gerçeğe katılmış her ne varsa insanın eseridir, onun içindir. İnsan ise her şeyden önce ve en mühim vasfıyla ahlaki varlıktır. Ahlaki varlık demek ferdin fiilleri ile kamulaşması; parçanın kişilik halinde bütüne açılması demektir. İnsan, bedeniyle insan değildir; doktrinleri ile ve mevhumeleriyle de insan değildir. O ancak doymak bilmez bir eylem (*action*) kaynağı olan ihtirasından kurtulmuş kişiliğiyle insandır” (Ülken, 2017:1).

Şüphesiz doymak bilmez bir ihtiras ile kastedilen kelimenin olumsuz anlamına işaret etmektedir. Doymak bilmez bir ihtiras insanın, kişisel çıkarlarının kölesi olması ve hürriyete sahip olamaması demektir. Oysa Ülken’in anlatmaya çalıştığı ve önem verdiği kavram olarak ihtiras ise insanı köleleştirmez, aksine onu hürriyete erdirir. O bunu şöyle ifade eder (Ülken, 2017: 2):

“Bize gaye ve tatmin nedir bilmeyen arzular yani ihtiraslarla beslenen ruh lazım: Bu ruh, konusuna sonsuzca susamıştır, fakat heyecan gibi onun kölesi değildir. Bu ruh içten, sürekli ‘sevinç’ denen bir duygu halinin kaynağıdır, fakat heyecan gibi her vakit alçalıp yükselen kesintili

bir duygu zaafının tutsağı değildir. Hâsılı bu ruh madde ve anlamın tek vücut halinde ifadesi olan faal ve şuurlu tutkudur (*passion*).”

Ülken için ahlakı ortaya koyacak bu insan ruh ve bedenden oluşmaktadır. O, bu ikisine aynı önemi atfeder ve şöyle der: “ (...) İnsan bir bütündür. Onun cevherine hâkim olduktan sonra kabuğu ve dalları-kendiliğinden-ele geçecektir. Yalnızca bedenün yetişmesi diye bir mesele olamaz: Ruhun felsefesinden gaflet edilir de tek başına bir vücut terbiyesi hülyasına düşülürse insan yerine makine yetiştirilmiş olacaktır” (Ülken, 2017: 15). Bu anlamda elma ağacı örneğini veren Ülken bahçıvanın onu yetiştirmek için yaptığı şeyleri (gübre vermek, budamak gibi) beden ağacı analogisi ile karşımıza çıkarır, sağlam ve canlı bir beden ağacı için yapılacakları ifade eder. Bu anlamda beden ağacı için yalnızca ruhun ya da yalnızca bedenün terbiye edilmesi söz konusu değildir. İkisine de aynı oranda değer verilmelidir. Sanay ise Ülken'den aktararak şöyle açıklar (Sanay, 2012: 292):

Bedenle ruh birbirinin hem tamamlayıcısı hem karşıtıdır. Bedensiz ruh hayal, maddesiz mâna vehimdir. Felsefenin en büyük problemi ruh-beden ilişkisidir. Ahlâk bu ilişki üzerine kurulabilir. İnsan ruhu ve bedeniyle somut, bölünmez bir bütündür. Bedenle ruhtan sadece birinin eğitimini ön planda tutmak kişilik bütünlüğünün bozulmasına sebep olur. Ruhı ihmal ederek yalnız bedeni eğitenler insan yerine makine meydana getirirler. İnsan bir yandan kendi nesnesini tekrarlayıp soyutlaştırır ve fikir haline koyar, diğer yandan kendi benini nesne gibi alıp gözünü kendine çevirir ve iç âlemini kurar. Böylece hayatî, iktisadî, estetik, ahlâkî ve fikrî değerleri oluşturur. Buna içtimaî-ruhî hayatın doğuşu denir.

Batı Felsefe Tarihi özellikle Descartes'tan bu yana ruh ve beden düalitesinin çözümü için çaba sarfetmektedir. Bir yandan sadece ruhçu görüşler öbür yandan sadece maddeci görüşler insanı ortadan ikiye ayırmıştır. Bu insan diğer yarısını arayıp bulma, anlama çabasıyla uğraşırken kendisini kaybetmiştir. Kendisinin ne olduğunu ve ortaya koyacağı 'insanlık' idealini kaybetmiştir. Ülken bu diğer yarısından ayrılmış insanı tekrar ele alır ve onun ne sadece ruh ne sadece madde olduğunu ortaya koyar ve buradan hareketle bu tam ve birlik içinde olan insanı ahlakın merkezine oturtur. O, “(...) Meselelerin meselesi ruh ve beden meselesidir. Ancak o temel üzerindedir ki ahlak meselesini kurmak mümkün olur” (Ülken, 2017:6) der. Âlemin küçük bir kopyası olan insan onu her anlamda geliştirebilecek tek varlıktır. Bu yüzden o ahlaki bir varlık olarak kendisine dönmeli ve ihtiraslarından hareketle eylemelidir. Ülken ihtirasları açıklarken Spinoza'nın *Ethika*'da anlattığı fikirlere benzeterek örnekler verir ve buradan hareketle ele alır. Ona göre tutkular arasında dereceler vardır. “İhtirasların birbirini aşarak yüceleşmeyi” (Ülken, 2017:7) sağladığını söyleyen Spinoza'ya bu anlamda benzediğini söyler ve buradan hareketle açıklama yapar. Öte yandan ondan ayrıldığı noktayı da ortaya koyar (Ülken, 2017, 11):

Spinoza ile ortak tarafımız *passion*'ların birbirini aşarak yükselmesindedir. Ondan ayrıldığımız taraf onca insanın birbirine rakip *passion*'larından kötülük doğduğu halde, 'akıl düsturuna göre' *passion*'ların birbirleriyle uyuştukları fikridir. Biz bu akılcı görüşe değil, Max Scheler'in geliştirdiği duygucu görüşe katılıyoruz.

Ülken kendi ahlak görüşünü oluşturduğu ihtirasların akıl ile bağlantısını kuramayacağımızı bu bölümde böylece ifade etmiş olur. Ona göre ihtiraslar akıl ile değil, değerler ile alakalıdır ve değer hiyerarşisinde akıl en üstte yer alır. Bu aşama insanlığa yükselme aşamasıdır. Ancak akıl bir hareket ettirici ilke ya da kural koyucu değildir. O ihtirasların kendisine dayandığı yasa değildir. İhtiraslar mertebelere ayrılır ve en üst mertebe yani insanlaşma basamağı aklında yer aldığı basamaktır. Yani ihtiras ve akıl birbirine Spinoza'nın ifade ettiği gibi bağlı değildir. Ülken'in asıl hedefi ihtirası akıl ile açıklamak değil, ihtirası kemâle erdirmektir. Ona göre kemâle eren ihtiras da ahlakının temeline koymuş olduğu aşktır. Ülken, “Aşk ise kemâle ermiş bir ihtirastır. Kabuklarından ayıklanmış bir çekirdektir. Bütün çıplaklığıyla ve saflığıyla ruhtur. Sonsuz arzularımız kesintili uzviyet ve cemiyet hedeflerine kul olmaktan kurtulduğu zaman aşk olur. Tabiatı, birliği, güzelliği, sonsuzluğu konu edildiği zaman aşk olur. Tatmin ile sonu erecek bir emele koştuktan vazgeçtiği zaman aşk olur” (Ülken, 2017: 13) der. Ülken buradan hareketle artık niyetini ifade eder ve “size (...) aşk ahlakını

teklif ediyorum. Sizden vazgeçmenizi, ölçülü olmanızı, arzulara karşı koymanızı ve azla yetinmenizi değil, sonsuzca istemenizi, küçük ve aşağı arzuları aşmanızı, onlara değer ve ehemmiyet vermemenizi istiyorum” (Ülken, 2017: 14) der. Buna göre insan ruhunu baskı altına alan, arzu ve isteklerine boyun eğmemesini isteyen ahlak anlayışları insanın eylemlerinin asıl sebebini ortadan kaldırmaktadır. Adeta insanın bedeni yönünü, uzuvlarının ihtiyaçlarını reddetmekte ve ruhu acılar içinde bırakmaktadır. Onun görüşü buradan hareketle eğer ahlaklı olmak ruhun ya da beden arzu ve isteklerini zincire vurarak benliğin kazanılacağı şeklinde ifade ediliyorsa bu hatalıdır onun yerine benlik tam da ihtirastan hareketle ortaya konacaktır demektir. Ülken, “ahlak eğer benliğinden geçmek, bencilliği aşarak imanını bütün zamanlar, bütün mekânlar için düstur olacak bir fiil haline koymak demekse, yine yalnız ihtiras ve yalnız aşk üzerine kurulan bir ahlak olabilir ve bu ahlakın binası yalnız insanlıktır” (Ülken, 2017: 49) der. “Büyük dinler, ancak ihtirastan kuvvet almışlar; insani ahlaklar yalnız aşk üzerine kurulmuşlardır” (Ülken, 2017: 49). Ülken, “biz insani ahlakı korku ve ümitten, vehim ve kuruntudan, gurur ve övünmeden kurtulmuş olan ihtiras üzerine, sevgi üzerine kuracağız” (Ülken, 2017: 53) diyerek var olan mevcut ahlak görüşlerine de bir eleştiri getirir ve ahlakın nasıl olamayacağını söyleyerek işe koyulur (Ülken, 2017: 50):

1-Korku üzerine kurulmuş olamaz. Cehennem korkusu ve kılıç korkusu, ahlak korkusu ve kanun korkusu eğer bizi düzelterekse bu düzelmeye hiçbir değeri ve insani ahlak ile bir münasebeti yoktur.

2-Dışımızdan gelen bir emre boyun eğmek ve bağlanmak üzerine kurulmuş bir ahlak olamaz. Bildiğimiz bir yerden, bilinmezden ve sırlardan gelen bir emre baş eğer ahlak olamaz...

3-Ümit üzerine kurulmuş bir ahlak olamaz. Uçmak (cennet) ve gelecek ümidi, mağfaret ümidi ve şöhret ümidi; eğer vaat ettikleri tatmin ve menfaat ile bizi faziletli yapacaklarsa; bu vaatlerin bir hayal ve bir tuzak olduğu anlaşılacağı vakit fazilet bitecektir...

4-Benlik ihtirasına dayanan ve gurur üzerine kurulan ahlak olamaz. Her şey bendedir diyen, hakikaten her şey eski sahiplerine iade edildiği zaman bomboş kalacaktır. Gurur, birliğin azametini bilmemektir. Tabiatın kaderinden gaflet etmektir. Ruhunu körletmektir; gurur, irfansıdır. Gurur ile ve gurur için yapılan bir hareket, ahlaki hizmet etmek şöyle dursun, belki de insanı ahlaka tecavüzdür.

Ahlak başka temeller üzerine kurulamaz, sadece sevgi ve ihtiras üzerine inşa edilebilir. Bunun sebebini ise şöyle ele alır (Ülken, 2017: 61-62):

Haz üzerine kurulan ahlak, hazzı feda etmek gerektiği zaman, manasını kaybedecektir.

Hazların ve arzuların yok edilmesi temeline dayanan ahlak, ruhu güçsüz bırakarak yalnız ferden mutluluğunu düşünen, faal (aktif) olmayan bir ahlak olacak; tabiata karşı gittiği, kendini zorlama üzerine kurduğu için tabiat onu er geç yıpratıp, yapma ve iğreti kalacaktır.

Dayanma ve katlanma üzerine kurulan ahlak, öteki gibi yapma ve iğreti olmaya mahkûmdur. Tabiatın kuvveti karşısında dayanma gücü kırıldığı ve katlanma kalmadığı zaman, bu ahlakın yapısı da kendiliğinden yıkılacaktır.

Fayda üzerine kurulan ahlak, fayda ve çıkarlar çarpıştığı anda yıkılacaktır. Bir zümre içinde fertlerin faydasını, bir cemiyet içinde zümrelerin faydasını, bir medeniyet içinde milletlerin çıkarlarını birleştirmek imansızdır. Fayda ahlakı ister bencillik üzerine kurulsun, ister sosyal çıkar üzerine dayansın görelidir, değişiktir, iğreti olmaya mahkûmdur.

Cemiyet üzerine kurulan ahlak, sosyal değerlere bağlı olarak yer yer, zaman zaman değişmek zorundadır. Cemiyet ahlakı, bize hiçbir halde hiçbir düstur teklif edemez. Çünkü dün doğru olan, bugün yanlıştır.

Duygu üzerine kurulan ahlak, tıpkı duygular gibi sübjektif ve değişik olmak zorundadır. Duygular bizde özel, garip ve ferdi olan şeylerdir. Hisler bizi kendi içimize kapanıp kapmaya zorlayan garabetlerdir. Ne kadar insan varsa o kadar his vardır. Ahlak ise zaman ve mekan üstünde devam etmek, evrensel olmak (üniversal) demektir.

Akıl üzerine kurulan ahlak, elbette bütün ahlakların en küllisi, en sağlamıdır. Fakat tahlil edince görürsünüz; o da bizi doyuramaz. Tetkikle anlaşıldı ki, akıl her zaman aynı kalan ve değişmeyen bir güç değildir. (...) bu sebepten, ahlaki akıl üzerine kurmak isteyenlerden bir kısmı, akli, bilinmez bir âlemden çimize gelen külli emri ifade kuvveti gibi görmüşlerdir.

Ülken bu ahlak görüşlerinin tümüne karşı çıkar çünkü o insanı, ne yapacağını bilmeyen çaresiz ve kadere teslim olmuş bir varlık olarak ortaya koymaz. Onun için insan her daim değişime ve oluşa açıktır. O, sonsuz ve aşkın varlık olmaya, sonsuz varlıkla birleşmeye gönüllü olan varlıktır. Bunun için her daim eylem halindedir. O alem ile birleşir, aynılaşır, tabiat ile ruhunu uygun hale getirir. O feragat eden, nefisini feda eden varlıktır. Bu varlık yalnız ihtiras duyar ve ihtirasının peşinden giderek *Aşk Ahlakına* ulaşır. Ülken için ihtirasların da çeşitleri vardır; hakikat ihtirası, iş ihtirası ve açıklık ihtirası şeklinde ele aldığı ihtiraslar üzerinden adeta ruhu materyal haline getirerek incelemiştir. Bir tür Psikolojizm yapmıştır. Ülken, İnsan ruhunu apaçık hale getirerek dış etkenlerin, cemiyet, örf, adet, kural gibi faktörlerin ve mevcut ahlak görüşlerinin insanı nasıl hapsettiğinden ve bunlardan nasıl kurtulacağından bahseden bir terapist gibidir. Onun insanlara yaratıcı olmayı, alçak gönüllülüğü, kızmamayı, kırılmamayı ve kin beslememeyi özellikle önermesi ve bu önerilere kulak asılmaması durumunda *Aşk Ahlakına* ulaşmanın önünde engel olacağı üzerine uyarılarda bulunduğu kısım söylemek istediğimizi çok güzel örneklendirmektedir (bkz. Ülken, 2017: 73-74).

Sonsuzluk sevgisinin ruhlara getireceği ferahlığı anlattığı kısımda Ülken, insanı adeta zincirlerinden kurtarmaktadır. Ülken'in aşk ahlakına kavuşan insanı hafiflemiştir. O, geçmiş ve gelecekte, bugün ve yarından, 'desinler' düşüncesinden bigânedir. Gururundan ve ümidinden kurtulmuş, beklentisini ortadan kaldırmıştır. O adeta dünyadan kopmuş, el etek çekmiştir. Ama bu kopuş hakikatin peşinden gitmekten kopuş değildir, onu bağlayan, ahlaki varlık olmasını engelleyen her şeyden el etek çekmiştir. O gündelik hayatın acılarından, sevinç, ümit, haz ve kederlerinden kurtularak insanlaşma yoluna gönül vermiştir. Hayatında karanlıkta kalan bir yer kalmamıştır, o adeta şeffaflaşmıştır. Ülken bu ihtirasa bir ad verir ve ona 'açıklık ihtirası' der. "Açıklık ihtirası, ahlakın çatısıdır. İnsanın hürriyete ulaşması ve ahlaki varlık olmasıdır. Açıklık ihtirasına ulaşmayan insan, ruhu ne kadar olgun olursa olsun ahlakta noksanıdır. (...) hayat iksirini arayan ve yolun mihnetine katlanan, yolu yol için isteyen ve dünyaya tesir eden, asla ulaştım demeyen, iksirin arkasında iksirler bulan kudretli insandır" (Ülken, 2017: 73).

Ülken için açıklık ihtirasına şeytan kavuşmadığı için Tanrı'nın gözünde yok olmuştur. Açıklık ihtirasına kavuşanlar peygamberler, erenler yani yalnız büyük insanlar; nefisinden kurtulmuş, her ne olursa olsun doğrunun yanında olan, hak sözden şaşmayan, hataya, gaflete düşmeyen, düşse bile bunu açıkça beyan eden üstün kimselerdir. Bu ihtirasa bir kez ulaşmak yeterlidir, bir kez ulaşan bir daha alçalmaz. O tamamen aydınlanmış adeta nurla dolmuştur. O samimidir, kalben ve şeklen samimi olan apaçık olandır, saf haldedir. Ülken, "ona ulaşan ahlak âlemine girmiştir. Ruhun erginliğe ulaşmış ve erenler sofrasında yer bulmuştur. Dostluk denilen hür ve olgun insanların faziletine layık olmuştur" (Ülken, 2017: 81) der.

Ruhun temizlendiği bu ihtirasa ulaşanlar için artık sadece hedefler vardır. Ahlakın hedefleri her insana açıktır. O önce arınmış bir ruha sahip olacak, 'desinler' diye değil, gerçek hakikate ulaşma arzusuyla kâmilleşmeye çalışacak ve tüm korkularından, beklenti, çıkar, haz ve acılarından kurtulacaktır. Buraya ulaştığında artık sadece hedeflerine odaklanarak bir merdivenin basamaklarını çıkar gibi tek tek hedefler basacağını çıkacaktır. Ülken için beş tane hedef basamağı vardır. Bunlar (Ülken, 2017: 83):

Birinci hedef "*birlik*"tir. Orada her şey birleşecek, çatışmalar ve kinler bir bütünü içinde kaybolacaktır.

İkinci hedef "*kendine yetme*"dir: birlik halinde alem yetkin olacak, yani hedefi sonsuz olacak ve orada bütün eksiklikle birbirlerini tamamlayacak. İyilik eşyaya hakim olacaktır.

Üçüncü hedef “*sükûn*”dur: ruhun şevkleri sonsuz oluştta kendine yetecek, gerçeklerin bütün hazlarını görmek için eşyaya ve çokluğa dönmekten başka dilek kalmayacaktır. O zaman ruh, tamamlığın verdiği mutlak bir sükun ve rahatlığa kavuşacaktır.

Dördüncü hedef “*mertebeler*”dir: varlığın oluşunda sükuna kavuşan insan, bu hedefe ulaşan ve ondan uzak kalanları mertebelere ayıracak ve bir mertebeden ötekine geçmeyi daima mümkün görecektir.

Beşinci hedef “*adalet*”tir ki, gerçeğin düzenine ve ruhun mertebelerine uygun hareket etmektir.

Ülken maddeler halinde ele aldığı bu hedefleri kitabın ilerleyen kısımlarında tekrar ele alır. O *birlik* hedefini çok önemser. Ona göre birlik ile kastedilen sadece milliyetçilik anlamında birlik değildir. Benden, bize giden bu yol vatan sevgisinden insanlık idealine ulaşır. Bu ahlaki insan yurtseverdir ama onun ilkesi vatan sevgisinden dolayı her yolu mubah görmek değildir. Birlik için mücadele eden yurtsever ve kâmil insan vatanını seven ama vatani uğruna her ne olursa olsun doğru hizmette bulunandır. Ülken burada anarşist ya da fertçi bakış açılarına mesafeli durduğunu açıkça göstermektedir. Onun hedefi, “birliğin ne başıboş (*anarchique*) fertçilikle, ne de insanları bir atom yığını sanan toplumsulukta değil, ancak ortak hedeflere çevrilen ruhun hür fiillerinde olduğunu göstermektir” (Ülken, 2017: 84). Yani Ülken tek başına var olmayı hedefleyen yaklaşımlara, her değeri yok sayıp değerlerden ayrılmış anlayışlara, sadece vatansever olduğunu söyleyen ve ilerlemeye katkı sağlamayan dogmatik görüşlere karşı çıkmaktadır. O, “vatansever olduğumuz için insanlığa hak kazandığımızı değil; fakat yalnız insanlığı ve hürlüğü sevdiğimiz için vatansever olduğumuzu ve bağımsızlığa hak kazandığımızı iddia” etmektedir (Ülken, 2017: 86). Açıktır ki Ülken hiçbir ülküye bağlanmamış şeklen var olan vatanseverliğe karşıdır. O, vatansever insanın ahlaklı, kendisini yetiştiren ve her daim eylemde olan bir insan olması gerektiğini söyleyecektir. Aksi durumda vatanseverlik hiçbir faydası, önemi ve anlamı olmayan bir sözden ibaret olacaktır.

İkinci olarak *kendine yetme* hedefini ele alan Ülken, kendine yetmenin eksiklikten münezzeh olma, tam olma anlamına geldiğini söyler. İnsan eksikliğinden tamlığa doğru çırpınan bir varlıktır. Buna ulaşış ulaşmadığı önemli değildir, önemli olan eksik bir varlık olduğunun bilincinde olup tamlık için gayret etmektir. Ülken, “tam olmak, iyiliğin gerçekleşmesidir. Dıştan, tam olmayışlar ve kötülüklerle dolu gibi görünen âlemin, gerçekte iyilikten ibaret kalması demektir. (...) Tam olmak, eksiklerle dolu olan ruhun, ulaşmak için çabalar yaptığı iyilik âlemdir. İyiliğin karşısında bağımsız bir varlık gibi kötülük yoktur. Ancak eksiklik ve tam olmayış vardır” (Ülken, 2017: 87).

Bir diğer hedef olan *sükûn* ise, Ülken için, ruhun tamlığa ulaştığının delaletidir. Burada tüm eksikliklerden kurtulup, ruh kendine döner. Ülken Schopenhauer’de karşılaştığımız istencin asla doymaması nedeniyle sonsuz bir ıstıraba sebep olacağı fikrini ele alarak şöyle ifade eder (Ülken, 2017: 90-91):

Gafil der ki, arzu asla doymamak ve ıstırap çekmektir. Sükûn yalnız vazgeçmekte ve mutluluk, arzuları öldürmektedir. Ben derim ki, arzular ancak mezar başında terk edilir. Arzulara karşı kendini zorlamak azap ve kuruntudan başka ne doğurabilir? (...) Sonsuzca arzulara, ihtirasa ve aşka ulaşmak gerektir! Sükûn ancak aşk iledir. Ve ruh, aşkta sükûna ulaşır.

Sükûna ulaşan ruh huzurunu yakalayacaktır ve bu insan âlemlerle bir olacaktır. Azaplarından, kaygılarından, korkularından ve köleleştikleri tüm yapılardan uzaklaşacaktır. Kendini âlem ile bir ve aynı görüp, ruh huzuruna kavuşacaktır. Bu ruhun en büyük fazileti sabırdır. Çünkü sabırlı olan ruh, kolayca etkilenmeyecek, infiale kapılmayacak ve buhrana düşmeyecektir.

Bir diğer hedef *mertebeler*dir. Ülken için mertebeler ahlakın esasıdır, ancak onunla doğrulara ulaşılır. “mertebeler, ruh ve eylem kudretine göre insanların derecelere ayrılması demektir. Öyle bir takım dereceler ki, birinden ötekine geçmek yalnız içimizdeki çabalarladır(...)” (Ülken, 2017: 93).

Mertebe denilince aklımıza hiyerarşik bir yapı gelmemelidir. Burada mertebeler arasında fark vardır ama bu kast sistemi gibi bir sistemden diğerine geçişin önünü tamamen kapatan bir sistem değildir. Ülken, “mertebeleri geçmek ise ancak irfan iledir ve irfan iç savaşıyladır. İrfan (ariflik) kazanmayan, basamakların en aşağısında tabiatın kör kuvveti gibi kalacak; hâkim olmadan hüküm olunmaya, emretmeden emrolunmaya mahkûm olacaktır” (Ülken, 2017: 94). Ülken siteminde mertebeler toplumdancemiyet) başlar ve birey(fert) ile biter. O, dört tane mertebeden bahseder. Birinci mertebe; *halk mertebesidir*, ikinci mertebe; *vatanadaş mertebesidir*, üçüncü mertebe; *vatansever mertebesidir* ve dördüncü mertebe ise *insani vatansever mertebesidir* (Ülken, 2017: 94-98).

Hedeflerden sonuncusu olan adalet hedefi ise, Ülken için birlik ahlakının sonucudur. O adalet kavramını “adalet, akılla duyguyu aşkın bilinmesinde, birliğin kavranmasında, irfanda birleştirmektir” (Ülken, 2017: 99) ve “adalet, her başa gücü yettiği kadar yük vermektir; kimseden, yapmasına imkân olmayan şeyi beklememektir” (Ülken, 2017: 100) şeklinde tanımlamıştır. Yani adalet liyakata tabidir. Layık olana layık olduğu kadar güç verilmelidir. Yük onu taşıyabilecek olana verilmezse ya da taşıyamayacak olana taşıyabileceğinden daha fazla yük, unvan, rütbe, para, makam, mevki verilirse bu durumda adaletsizlik ya da yetersizlikler ortaya çıkacaktır.

Ülken adaleti ele alırken yalnız insanın adaletle nizam kazandırabileceğinden başlar ve adaletin kastlar ya da sınıflar arasında ayrılamayacağından, kemâle ermemiş, birliğe ulaşmamış ve kendi olmayan insanda, muktedir olamayan ve affedemeyen de olmayacağından bahseder. Ülken son tahlilde ahlaktan hareket ettiği görüşünü siyaset görüşüyle birleştirir. Yöneticilerin vasfını da buradan hareketle ortaya koyar. Ülken'e göre yönetici adil olmalıdır ve “adil olmak, birliğe âşık olmaktır. Ruhunun kapılarını eşyaya açmak, iç kaderle âlemin kaderini bir kılmaktır. Bilgiden irfana yükselmektir” (Ülken, 2017: 100). Eğer bir yönetici irfan sahibi olmazsa, o devletin adaletli olmasından bahsedilemeyecektir. Bu anlamda yönetici adaleti ortaya koyan, insanlık kemaline ulaşmak için çaba sarf eden ve buna mecbur olandır. Yönetici eğer kâmil olan insanlaşma basamağına ulaşamayacak ise yani ihtiraslarını yüceleştirememiş ve aşkın kaderini yerine getirmeye muktedir değilse adil de olamayacaktır. Görülmektedir ki Ülken, adil bir yönetici ya da bir devletin adalet anlayışını ahlak felsefesinden hareketle ortaya koymuştur ve bu düşüncenin devamında da “bütün faziletler adalette toplanacaktır” (Ülken, 2017: 117) diyerek erdem, ahlak ve siyaset görüşlerini birleştirdiği görülür. Sanay Hilmi Ziya üzerine yazdığı ansiklopedi maddesinde derli toplu çok güzel bir özet vermiştir. Ona göre (Sanay, 2012: 292-293):

Ahlâkı meselelerin meselesi olarak gören Hilmi Ziya Ülken'e göre ruhun kudreti olgunlaşıp taşmaya başlayınca ahlâk durumunu alır. Ahlâkın gücü kültürleri hükmü altına alıp toplumlara yön verdiği zaman siyaset doğar. Ruh ancak ahlâkla fiile yönelir ve ahlâk siyasetle tamamlanır. Ahlâklı olmak imanını dünyaya yaymak, irfanını fiil haline koymak demektir; bu ise ruhun kudreti sayesinde mümkündür. Ruhunda kudret, aşk ve cesaret bulunmayan irfanı da olmaz. Ahlâkın son hedefi insanlıktır. Fakat henüz ahlâkın bu yönü her yerde fiile geçmemiştir, insanlık bu hakikatin kabul edilmesiyle gerçekleşecektir. Hakiki siyaset ahlâka, hakiki ahlâk ruhun mertebelerine dayanmalıdır. Ruhun mertebelerinden geçmek psikolojik ve sosyal gelişme demektir. Aşk ahlâkının zaruri sonucu mertebeler toplumdur. Ahlâka dayanmadan ne ilim ne de siyaset meseleleri doğru değerlendirilebilir. Hiçbir meslek erbabını şahsî yeteneklerinden, ahlâkından ayırarak sadece bir işlevi yerine getiren araç gibi düşünmek doğru değildir.

SONUÇ

Ülken *Aşk Ahlakı*na insandan başlar ve bu insanın, ‘çaba’ varlığı olduğunu ortaya koyar. Bir ahlaki varlık olarak insan, her daim eylemde olarak kendisini ortaya koyar. İnsanın ahlaki bir varlık olması için öncelikle kişi olmaya çalışması gerekmektedir. Kişi olmak ise büyük bir ihtirasla amaca yönelme sayesinde mümkün olmaktadır. İşte Ülken'in ancak ihtiras sayesinde ulaşılacak ahlak görüşü her daim hakikati arayan ruhlar sayesinde ortaya konacaktır.

Aşk Ahlakı görüşüyle Ülken, ilk olarak kadim bir problem olan ruh ve beden ayrılığı problemini kabul etmediğini ortaya koymuştur. Onun için ahlaki ortaya koyacak bu insan ruh ve

bedenden oluşmaktadır. Ancak bir yandan sadece ruhçu görüşler öbür yandan sadece maddeci görüşler insanı ortadan ikiye ayırmıştır. Bu insan diğer yarısını arayıp bulma, anlama çabasıyla uğraşırken kendisinin ne olduğunu ve ortaya koyacağı ‘insanlık’ idealini kaybetmiştir. Ülken bu diğer yarısından ayrılmış insanı tekrar ele alır ve onun ne sadece ruh ne sadece madde olduğunu ortaya koyar ve buradan hareketle bu tam ve birlik içinde olan insanı ahlakın merkezine oturtur. Âlemin küçük bir kopyası olan insan onu her anlamda geliştirebilecek tek varlıktır. Bu yüzden o ahlaki bir varlık olarak kendisine dönmeli ve ihtiraslarından hareketle eylemelidir. Ülken, evrenin oluşta olmasından hareket ederek insanlığın da bir oluşta ortaya çıkacağını söyler. Yani önceden belirlenmiş bir şey yoktur. Ancak aranarak bulunacak bir yapı mevcuttur. Bu insanlaşma basamağına götüren yol, kolay bir yol değildir. Yolcu bu yol üzerinde çok büyük cefa çekecektir. Onu zafere ulaştıran ise bu cefalara rağmen yine de devam etmesi olacaktır. Hatta o, bu uğurda cefayı da sevecektir. Bu bir sonsuzluk duygusudur.

Ülken’in asıl hedefi, ihtirası kemâle erdirmektir. Ona göre kemâle eren ihtiras da ahlakının temelini koymuş olduğu aşktır. Buna göre insanın ruhunu baskı altına alan, arzu ve isteklerine boyun eğmemesini isteyen ahlak anlayışları insanın eylemlerinin asıl sebebini ortadan kaldırmaktadır. Ülken’in ahlak düşüncesi korku, ümit, emir, ödev, haz, dayanma ya da katlanmayı öven çileci ahlak, fayda, duygu ve akıl gibi sebeplere bağlı değildir. Ülken bu ahlak görüşlerinin tümüne karşı çıkar çünkü o insanı, ne yapacağını bilmeyen çaresiz ve kadere teslim olmuş bir varlık olarak ortaya koymaz. Onun için insan her daim değişime ve oluşa açıktır. Bu varlık yalnız ihtiras duyar ve ihtirasının peşinden giderek *Aşk Ahlakı*na ulaşır. Ülken’in aşk ahlakına kavuşan insanı hafiflemiştir. O, geçmiş ve gelecekte, bugün ve yarından, ‘desinler’ düşüncesinden, gururdan, ümitten ve beklentilerinden kurtulmuştur. Ruhun temizlendiği bu ihtirasa ulaşanlar için artık sadece hedefler vardır. Ahlakın hedefleri her insana açıktır. O önce arınmış bir ruha sahip olacak, ‘desinler’ diye değil, gerçek hakikate ulaşma arzusuyla kâmilleşmeye çalışacak ve tüm korkularından, beklenti, çıkar, haz ve acılarından kurtulacaktır. Buraya ulaştığında artık sadece hedeflerine odaklanarak bir merdivenin basamaklarını çıkar gibi tek tek hedefler basamağına çıkacaktır. Ülken için beş tane hedef basamağı vardır. Bunlar; birlik, kendine yetme, sükûn, mertebeler ve adalettir.

Ülken’in *Aşk Ahlakı* kitabı üzerine bir inceleme yaptığımız çalışmamızın sonunda görülmektedir ki Ülken, sadece bir ahlak görüşü değil aynı zamanda bir adalet, fert ve cemiyet görüşü ortaya koymuş ve buradan hareketle de siyaset felsefesi geliştirmiştir. Batı felsefe tarihine baktığımızda ahlak ve siyaset görüşlerinin dayandığı noktanın ortak olduğunu gösteren düşüncelere sıklıkla rastlarız. Örneğin Platon’un *Devlet* kitabı adaleti ararken aynı zamanda doğru kişiyi ve doğru yurttaşını bulmaya çalışır. Yani bir yandan ahlak, bir yandan siyaset kavramlarını ele alır. Ülken ise *Aşk Ahlakı* kitabında önemli bir teknik geliştirerek insan, cemiyet, ahlak, siyaset, ruh ve beden alanlarının her birini tek bir noktaya bağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Bulut, Y. (2012). “Aşk Ahlakı’ndan Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi’ne: Türk Sosyolojisi’nde Hilmi Ziya Ülken”, *Sosyoloji Konferansları*, Sayı:46, ss. 119-151.
- Cihan, M. (2015). “Hilmi Ziya Ülken’in Eğitim Felsefesi”, *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I/1, Aralık, ss. 131-142.
- Kılıç, R. (2015). “Hilmi Ziya Ülken’de Ahlak Problemi”, *Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri 4-A, Cumhuriyet’ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri*, (yazar ve editör, Süleyman Hayri Bolay), ss. 2145-2175, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sanay, Eyyüp, (2012), “Hilmi Ziya Ülken”, Cilt: 42, Sayfa, 291-293. **Erişim Adresi:** <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulken-hilmi-ziya>, **Erişim Tarihi:** 15.09.2018.

-
- Takış, T. (2000). "Değerler Levhasının Tersine Çevirilişi: Hilmi Ziya Ülken", *Doğu Batı Dergisi*, ağustos- eylül- ekim, Yıl: 3, Sayı: 12, ss., 87-110.
- Ülken, H. Z. (2016). "Ahlak", İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2017). "Aşk Ahlakı", İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1958). "Felsefeye Giriş", Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1998). "İnsani Vatanseverlik", İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vural, M. (2011). "Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17, ss. 521-538.